

Des te teleurstellender is het om nu de stilte te registreren waarin ook School Lyndensteyn zich hult als het gaat om een jongerenblad als 'Expreszo' of het verdelen of opplakken van stickers die vertellen dat we met een homovriendelijke school te maken hebben.

Eigenlijk hoeven en willen we ons niet druk maken over de emancipatie van de niet-hetero-medemens. Het is toch allemaal al geregeld. Ze kunnen zelfs al trouwen en ze zijn volledig geaccepteerd. Dus wat willen ze nog meer? Of klopt dat beeld niet helemaal?

It Frysk en Skoalle Lyndensteyn

(2)

Sytze T. Hiemstra

De trein is yn beweging en de faasje nimt ta
Wy hawwe mei it Frysk yn it ûnderwiis de ein noch lang net besyld. Op Skoalle Lyndensteyn likemin. Dat wie yn it koart it boadskip dat ik jimme meijoech yn myn earste ferhaal yn it maartenûmer, nû. 20 fan 2004 (al stiet der by fersin 2003 boppeoan it blêd). Ik haw dêryn oanjûn dat goed twatalich ûnderwiis fan grutte betsjutting is foar ús *taal en kultuer - de eigen skiednis* ynbegrepen - en foar de *persoansfoarming* fan de learlingen. Ik haw earder ek oanjûn dat it plak fan it Frysk yn it ûnderwiis yn earder tiden mear wei hie fan in *geunst* dêr't men somtiden 'wat' mei 'mocht'. Dat is de lêste fearnsieu stadichwei feroare yn de rjochting fan in *rjocht* dêr't men wat mei 'moat'.

Fan geunst nei rjocht

In wichtich momint yn dy ûntjouwing is it *Europeeske hânfest foar regionale talen of talen fan minderheden*. Dat is op 1 maart 1998 yn wurking gongen. En fan 48 bepalings dêrút hat Nederlân de ferplichting op him nommen om dy op de Fryske taal ta te passen. Dêr heart ek in omfangrike ûnderwiisparagraaf by (kêst 8). Foar ús taalswakke(re) bruorren en susters in lytse ferdúdliking: in *kêst* is yn it Hollânsk in 'artikel' (jur.). Dat kêst befettet acht bepalings, dy't it hiele *ûnderwiisfjild* fan foarskoalsk ûnderwiis oant en mei universiteit bestrike. Mar der binne folle mear terreinen as it ûnderwiis dêr't it hânfest de oangiene ferplichtings fan beskriuwt. Ik neam bgl. it *rjocht*, it *bestjoer*, de *media* en it *ekonomysk* en *sosjaal* libben. Soks rekket fansels ek it *Sintrum foar Revalidaasje*, ús neiste buorman (of is it buorfrou[lju]?).

Dat sintrum heart minsken dy't *soarch* nedich hawwe, yn har eigen taal 'te *ontvangen* en te *behandelen*' (kêst 13, 2, e).

Dûbeldtalige buordsjes en ynformaasjefolders (F/N) hearre dêr neffens my as 'fanselsprekkend' ek by, al skine se dêr noch oars oer te tinken. Sjoen it feit dat Skoalle Lyndensteyn al lang dûbeldtalige buordsjes hat, soene se dêr witte kinne hoe't it 'ontvangen' winliken moat. It Frysk heart ommers folle mear sichtber makke te wurden yn iepenbiere romten. Mar it keallet op oare plakken faaks al wat swierder as op skoalle as it om it Frysk giet.

Hawar, it earste taaldiagnoazemateriaal yn it Frysk, in artikulaasje-ûndersyk foar Frysktalige jonge bern en in oanfolling op it al besteande Utrechts Communicatie Onderzoek (UCO), in observaasjeinstrumint foar Frysktalige afasypasjinten, leit der no yn it Frysk.

Yn it ûntwikkelen dêrfan hat ús sintrum net swak meispile. Dat jout logopedisten mear earmslach om bern en grutten yn it Frysk te 'behandelen', sa't kêst 13 wol. It symposium dat it sintrum dêroer op 19 april 2004 organisearre hat, is in sukses wurden. Myn kompliminten. It is te hoopjen dat de misstannen yn de logopedy no ta it ferline behearre sille. It mei ommers net foarkomme dat Frysktalige âlden fan logopedisten te hearren krije dat se thús better Hollânsk mei it bern prate kinne, omdat de logopedist sels it Frysk yn de behandeling net brûke kin of wol.

Wêrom is it no sa wichtich dat it Frysk syn *natuerlike* rjochten as (âldste) autochtoane taal fan dit lân (werom) kriget? En wol yn de *soarch*, it *ûnderwiis* en de fierdere Fryske maatskippij. Dat freget om wat mear wurden as dat ik yn myn maarte-artikel kwyd koe.

Foar it bêste begryp moat ik earst in *histoaryske* oanrin nimme. Wêrom? Omdat de *skiednis* fan it Frysk as *taal* yn it kollektive bewustwêzen fan de Friezen ferankere leit en in grutte rol spilet yn de striid om dy taal syn rjochtmjittich plak werom te jaan. Dat heart in *folweardich* plak te wêzen op basis fan *lykweardigens* en *lykberjochting*. Ek yn it ûnderwiis yn Fryslân en dus ek op Skoalle Lyndensteyn. Sadwaande set ik út ein mei it skilderjen - yn grutte en rûge halen - fan in stikje útwindige taalskiednis.

De Friezen, har lân en har taal

De Friezen komme foar it earst yn de skiednis foar as de Romeinen mei har yn oanrekking komme. Se wurde troch Romeinske skriuwers as Plinius en Tacitus ta de Germanen rekkene. Plinius neamt harren yn de 1ste ieu: *Frisii*. De oarsprong kin lykwols ek net-Germaansk west hawwe, bgl. Kelten dy't germanisearre binne. De *Frisii* wenje dan tusken de âlde Ryn en de Iems. De Noardsee wurdt noch yn 'e lette Midsieuwen de *Mare Frisicum* neamd.

Tusken 450 en 600 komt foar 't neist in Frysk keningskip ta ûntjouwing (mei nei it jier 677 bgl. de keningen Aldgilles en Redbad). Op it hichtepunt fan de macht fan dy keningen beslacht Fryslân (dat yn de boarnen *Frisia* neamd wurdt) it gebiet tusken de *Wezer* (Noard-Dútslân) yn it easten en it *Sinfal* (sa likernôch de mûning fan it Swin by Brugge, Flaanderen) yn it súdwesten (sjoch ek it kaatsje).

It *oerlevere* Frysk fan foar likernôch 1000, dat wol 'oerfrysk' neamd wurde kinne soe, is beheind ta wat los taalguod en dat duorret oant hast de 14de ieu.

It nei-Karolingyske Fryslân is noch altiten in grut gebiet, dêr't it lettere Hollân ek by heart. Yn dit westlike part fan it doetiidske Fryslân ûntstiet fan de tsiende ieu ôf in eigen bestjoersgebiet. Dat hjit earst noch lang greefskip *West-Fryslân*, mar it fiert fan 1100 ôf in nije namme: *Hollân*. De wittenskip dat Hollân Frysk wie, hat dêr noch lang bestien. De Hollânske greven ûntlienden oan dy kennis ek in bysûndere eask: hja soene út it laach fan de Fryske keningen skaaie en hiene neffens harsels dêrom 'rjocht' op de Fryske lannen noardlik fan it Y. Mar nettsjinsteande dat ûntjout it nije greefskip him hieltiten dúdliker yn anty-Fryske rjochting.

Dêrmei giet op 'e lange doer dêr ek de Fryske taal ferlern. De lêste oerbliuwsels fan it Frysk yn Hollân binne sa't it liket yn de santjinde ieu útstoarn.

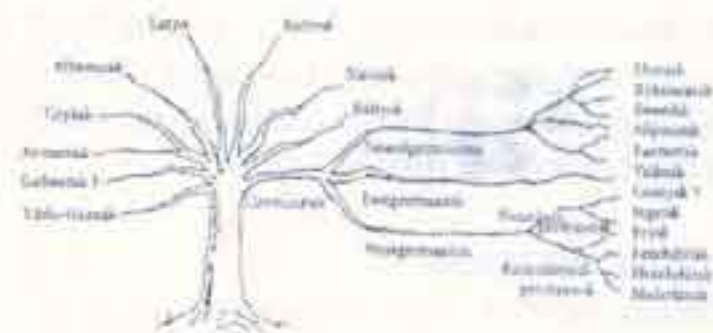
De Fryske frijheid

De Fryske lannen tusken Fly en Wezer wurde, lykas alle oare gebieten yn it Dútske ryk, gereged

wei 'beliend' troch de keizer. Dochs ûntstiet der hieltiten dúdliker in gefoel fan ûnôfhinklikens. Dat gefoel is der likegoed yn Noard-Fryslân, in Frysk gebiet yn (it hjoeddeiske) Sleeswyk-Holstein, dat ûnder it bewâld fan de Deenske kening foel. Dat groeit út ta in frij krekt omskreaun polityk idee: *de Fryske frijheid*. Dy frijheid is foar 't neist fuortkommen út it feit dat de tige wetterrike Fryske lannen mei slinken trochsien wurde. En sokke gebieten binne fansels militêr net maklik te behearskjen. Boppedat is de Fryske hegerein troch de bloeiende hannel ryk wurden.

It selsbewustwêzen fan de Friezen

Troch dy hannel ûntstiet in gefoel fan *selsbewustwêzen*. Dat wurdt noch fuortsterke troch it mienskiplik oanlizzen fan seediken fan de tsiende ieu ôf. De Friezen binne dan fan betinken dat se eins wol sûnder al dy greven en hartoggen kinne dy't út namme fan de keizer de Fryske lannen besykje te bestjoeren. Se rjochtsje dan it *Bûn fan de Upstalsbeam* op. De Upstalsbeam is in âlde hichte, westlik fan Auwerk (Aurich) yn East-Fryslân (Noard-Dútslân). De fertsjintwurdigers fan de Fryske lannen komme der bynoar om de lânfrede te bewarjen en om bûtenlânske oanslaggen ôf te warren. Fan al dy oanslaggen is de ynfal fan de Hollânske greve Willen IV by Starum yn 1345 wol de bekendste. Hy sneuvelet dêr en in grut tal fan syn eallju mei him ...

It Aldfrysk

De taal dy't yn de Midsieuwen yn Fryslân praat wurdt, is it Aldfrysk. Op grûn fan oerlevere teksten witte wy dat it Aldfrysk ek yn Grinslân en yn East-Fryslân (no yn Dútslân) de deistige sprektal fan de minsken west hat. Dat jildt likegoed foar it hjoeddeiske West-Fryslân (yn de kop fan Noard-Hollân) en faaks noch fierder yn it lettere Hollân op. Hoe fier oft dat west hat, is hjoed de dei min te sizzen. Wy kenne it Aldfrysk nammentlik allinnich as skreaune taal. It begjin fan in Fryske skriftlike tradysje falt earst om 1200 hinne oan te jaan. Rjochtsteksten wurde yn it Frysk opmakke, mei as algemien erkend hichtepunt it Frysk rjochtsboek mei Latyske glossen (ferklearjende oantekens yn 'e kantline of ûnderoan in side) *Jurisprudentia Frisica* (om 1480 hinne). Frysk binne ek grutte tallen oarkonden. De taal wurdt likegoed brûkt yn brieven, kroniken en geastlik proaza. As yn 1494 oan de Westerlauwerske Friezen (d.w.s. út ús Fryslân) frege wurdt om in *eed fan trou* te swarren

oan Roomske-Kening Maximiliaan, dan wurdt dy earst yn it Frysk oerset.

As sprutsen taal is it 'Nederlânsk' (= 'Diets' of 'Nederduits', in Frankysk dialekt) yn de 15de ieu noch amper fan betsjutting, mar as skreaune taal nimt it dúdlik ta. De namme 'Nederlands' komt pas yn de 18de ieu op. Dy taal wurdt yn Fryslân noch altiten almeast as *Hollânsk* oantsjut.

It ferlies fan de politike selsstannigens

Yn de 16de ieu wurdt de tradysje fan it Frysk skriuwen op dramatyske wize ôfbrutsen. As Fryslân yn 1498 syn politike frijheid ferliest en de macht yn hannen komt fan Albrecht fan Saksen-Meißen (dat leit om it regearsintrum Dresden hinne; doe al in Dútsktalich gebiet), wurdt nèt it Dútsk, de bestjoerstaal fan it hartochdom Saksen-Meißen, foar kar naam. En ek nèt it Frysk of it Leechdútsk (Saksysk), mar it saneamde 'Nederlânsk'. Faaks wie dat foar de Saksers in soarte fan kompromis, omdat dy taal troch har better nei te kommen wie as it Frysk. Yn prosedueren foar it hofgerjocht yn Ljouwert binne de Friezen no twongen om allinnich fan it 'Nederlânsk' gebrûk te meitsjen. We sjogge in stadich proses fan omskeakeling fan it Frysk op it Nederlânsk yn bestjoer en rjochtspraak. Oan de Saksysk-Meißnyske perioade komt in ein as yn 1515 Albrechts soan Georg syn rjochten op Fryslân oerdraacht oan de Habsboarger Karel V.

Feitlik ûnderdiel fan de Habsboarchske Nederlannen, mei Brussel as regearsintrum, wurdt Fryslân pas yn 1524, nei in lange en útputtende oarloch. Yn 1515 wurde de Dútsktalige gesachsdraggers yn Fryslân ferfongen troch 'Nederlânsktalige' funksjonarissen. Dêrnei moat it Frysk as skriuwtaal hieltiten mear plak meitsje foar it 'Nederlânsk'. Ek yn oarkonden, dy't net troch de oerheid makke wurde, en sels yn priveebrieven. Sadwaande wurdt it Frysk as skriuwtaal net langer trochjûn. En yn it him hieltiten sterker ûntwikkeljende ûnderwiis kriget it gjin plak. Men kin sizze dat oan de ein fan de 16de ieu it (Middel-) Nederlânsk it (Ald-)Frysk as skriuwtaal ferkrongen hat. Dy ferkringing yn ús (Westerlauwersk) Fryslân falt dus ûnder mear te ferklearjen út de opkomst fan it *nije sintrale gesach*, te begjinnen mei Albrecht fan Saksen. As sprutsen taal hâldt it Frysk syn funksje benammen op it plattelân.

Gysbert Japicx as rêder fan it skreaune Frysk

Dat it Frysk, nettsjinsteande it ûntbrekken fan in offisjele status, in takomst as skreaune taal hâlde koe, is net allinnich, mar wol benammen, te tankjen oan it wurk fan ús grutte Fryske Renêssânse-dichter en taalbouwer Gysbert Japicx (1603-1666). Foaral troch de 'Friesche Rymlerye' fan dy Boalserter skoalmaster, dat yn trije dielen nei syn

dea yn 1668 ferskynt. Gysbert Japicx hat fan tige grutte betsjutting west foar it behâld fan it skreaune Frysk (Midfrysk) en is noch yn ynspiraasjeboarne foar de taalbewegers, dêr't ik mysels ek ta rekkenje.

Gysbert Japicx

It Frysk en de Romantyk

Sels yn de 19de ieu, yn de tiid fan de Romantyk, as de ferskillen mei it Aldfrysk noch helte grutter wurden binne, tsjinnet it Aldfrysk noch ta meardere gloarje fan it Nijfrysk, dat him nei 1800 ûntwikkelet. Wy meie feilich sizze dat de eigentlike Fryske beweging yn it begjin fan de 19de ieu, yn it sok fan de geastesstreaming fan de Romantyk, ûntstiet. De romantyske ideeën oer de wearde fan de folkstaal - en fan it Frysk yn it bysûnder - komme dan benammen fan de minnistedûmny en taal- en letterkundige, Joast Halbertsma. De wearde fan it Frysk leit neffens him foaral yn it feit dat it Frysk in folkstaal is. En dan is der net of amper in kleau tusken sprektaal en skriuwtaal. Noch altiten, no't it Frysk him fierwei (ek) ûntwikkele hat ta kultuertaal, kinne wy de dingen yn it amtlik ferkear almeast wat 'gewoaner' sizze as yn it Hollânsk.

Joast Hiddes Halbertsma en syn beide bruorren dokter Eeltsje en bûterkeapman Tsjalling soargje derfoar dat in breed publyk Frysk begjint te lêzen mei har *Lapekoer fen Gabe Skroor*, dy't letter útgroeit ta de klassiker *Rimen en Teltsjes*. Gabe Skroor is foarbyld en/of oantrún foar hiel wat lettere folksskriuwers.

De fierdere ferhollânsking fan bestjoer en ûnderwiis

By de Frânske besetting yn 1795 wurdt it gewest Fryslân opheft. Der wurdt in ein makke oan de iuwenâlde autonomy fan de Fryske gebieten. Dy autonomy komt nei it ferdwinen fan de Frânske besetting en oerhearsking net werom. Westerlauwersk Fryslân en Grinslân wurde provinsjes fan in nije 'ienheidssteat', *Nederlân*.

East-Fryslân en Noard-Fryslân wurde úteinlik yn de twadde helte fan de njoggentjinde ieu diel fan in út Berlyn wei dirigearre Dútske steat.

Yn Nederlân begjint, omdat dy nije steat út Hollân wei bestjoerd wurdt, in sterke *ferhollânsking*, benammen yn *bestjoer* en *ûnderwiis*, op gong te kommen. Yn de Fryske gebieten yn Dútslân sette nei de festiging fan it Dútske keizerryk yn 1871, in sterk *ferdútskingsproses* yn.

Mar de âlde ideeën oer de nasjonale Fryske gloarje bliuwe bestean en dogge har wurking, faaks noch nammerste mear omdat Fryslân nei de foarming fan de Nederlânske ienheidssteat as reële machtsfaktor in einhinne net mear meitelt.

De opkomst fan in Fryske beweging

Yn sawol Westerlauwersk Fryslân as Noard-Fryslân ûntstiet yn it begjin fan de njoggentjinde ieu in Fryske beweging. De opkomst dêrfan hat dúdlik te krijen mei it feit dat krekt yn dy dielen fan it Aldfryske gebiet de Fryske taal noch in brede basis yn de befolking hat. Dat it Frysk bestean bleaun is, hat sûnder mis in grutte ynfloed hân op it yn stân hâlden fan de Fryske *identiteit*. Soks is benammen it gefal yn de njoggentjinde en tweintichste ieu, as it idee fan nasjonale identiteit mear oan de *taal*, it Frysk, keppele wurdt as earder. De opbloei fan in eigen literêr libben en nasjonaal bewustwêzen yn Fryslân is net útsûnderlik. Dat bart likegoed yn ûnderskate oare Europeeske lannen en regio's.

Mei de oprjochting fan it 'Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde' yn 1827, en foaral it 'Frysk Selskip foar Fryske Tael- en Skriftekennissse' yn 1844, kriget it Frysk foar it earst in *organisatoarysk* ramt dat rjochte is op de emansipaasje fan it Frysk. Yn dy tiid komt it besef op dat sûnder *ûnderwiis* gjin (taal)emansipaasje mooglik is! It sil lykwols noch oant 1937 duorje ear't it Frysk in beskieden plakje yn de Nederlânske ûnderwiiswetjouwing kriget. Sa'n tsien jier earder kin der praat wurde fan it *begjin* fan it Fryske kultuerbelied, as de Fryske Steaten it beslút nimme om oan de 'Provinsjale Underwiisried' alle jierren in subsydzje te jaan.

Yn de jierren fyftich fan de foarige ieu is de posysje fan it Frysk yn ferskillende, mear formele, taaldomeinen fierder fersterke. Yn 1974 wurdt de Leger Underwiiswet sa feroare, dat it Frysk mei yngong fan 1 augustus 1980 in ferplichte fak yn it leger ûnderwiis yn de provinsje Fryslân wurdt. Dy ûntwikkeling hat him sûnt dy tiid stadich trochsetten. Sa wurdt mei yngong fan 1 augustus 1993 it Frysk opnommen as regulier ferplichte fak yn de basisfoarming op alle skoallen foar fuortset ûnderwiis yn de provinsje Fryslân.

Der leit sûnt 1992 in Europeesk hânfest foar minderheidstalen (yn wurking gien yn 1998). Dêrmei ferklearret it Ryk it Frysk te sjen as in bydrage oan de kulturele rykdom fan Europa. In útwurking dêrfan is jûn yn de (trede) *Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer*, dy't op 5 juny 2001 troch it Ryk en Provinsje ûndertekene is. En der leit sûnt koart in tredde provinsjale *Nota taalbeleid Provinsje Fryslân 2003-2007* (sept. 2004). Yn de Bestjoersôfspraak sizze Ryk en Provinsje dat sy tegearre ferantwurdlik binne foar it 'waarborgen van de Friese taal en cultuur' en der op ta wolle dat 'burgers, overheden, organen en instanties in Fryslân zich vrij kunnen uiten in de Friese dan wel Nederlandse taal' en dat it derom giet dêrta 'toepasselijke en noodzakelijke voorwaarden te scheppen en te handhaven'.

Nota taalbeleid Provincie Fryslân 2003-2007

Fan de 108 ynhâldlike ôfspraken dy't it Ryk en Provinsje neikomme wolle, slagge 42 op it ûnderwiis. Dy freegje om dieden. Ik kin net by frazen bliuwe. Yn Fedde Schurer syn wurden: War dy! Fryslân ropt! De findels foar! Sil it einlings heve?

Nei in wetlike grûnslach

As ik it hear oersjoch, dan mei ik sizze dat de *formele* posysje fan de Fryske taal benammen yn de twadde helte fan de twintichste ieu stadichwei hieltiten mear fersterke wurdt. Dêrmei wurdt te-mjitte kommen oan de winsken fan ús eigen oerheid, de provinsje Fryslân, om it te fieren Fryske-taalbelied in *wetlike* grûnslach te jaan as it '*feroarderjende* foech' fan de eigen provinsje yn ús noch altiten sterk steatsnasjonale ienheidssteat net tarikkend of net mooglik is.

Meidwaan of oan 'e kant bliuwe ...

Fryslân, it Frysk en Fryske *skiednis*, dus ek de skiednis fan it *Frysk*, binne wichtiger pylders fan de Fryske *identiteit* en foar de *persoansfoarming* fan de learlingen. Dêrmei bin ik dit *histoaryske* stikje winliken begûn. De romte yn dit blêd lit net ta om de skiednis fan it Frysk al te wiidweidich te beljochtsjen. Wa't alles hiel krekt witte wol, dy

moat de boarnen sels rieplachtsje. It leannet de muoite. In pear rikkemandearje ik hjirûnder oan. In oare kear wol ik yn dit blêd noch wat mear en oare kanten fan ús twataligens beljochtsje

De sintrale fraach is fansels: dogge wy mei oan de emansipaasje fan it Frysk of bliuwe wy oan de kant stean. Op Skoalle Lyndensteyn binne wy safier dat wy net langer in ôfwachtsjende hâlding oannimme, mar oan 'e slach wolle. Oan my en de seksje Frysk sil it net lizzel

Oanrikkemandearre eftergrûnliteratuer

- *Advys fan it Berie foar it Frysk oangeande it Fryske taalbelied yn relaasje ta it streekplan 'Om de kwaliteit fan de romte' (2005-2015) en ta plattelânprojekten.* Ljouwert: Beried foar it Frysk (fêststeld: 26 maart 2004)
- Algra, N.E., *Oudfries recht 800-1256.* Ljouwert; Fryske Akademy, 2000
- Boelens, K., Feitsma, A., Pietersen e.o., *Twataligens. Ynlieding yn ûnderskate aspekten fan de twataligens.* Ljouwert: Afûk, 1981, pp. 23-30
- Bruorren Halbertsma, *Rimen & Teltsjes.* Ljouwert: A.J. Osinga Uitgeverij, 1993⁸
- *Fryske UCO. Observaasjeinstrumint foar Frysktalige afasypasjinten.* Redaksje: Wurkgroep 'Logopedy en Frysk' fan Revalidatie Friesland. Ljouwert: Afûk, 2004
- *Frysk artikulaasjeûndersyk. Diafnazemiddel foar artikulaasjeûndersyk by Frysktalige bern.* Redaksje: Wurkgroep 'Logopedy en Frysk' fan Revalidatie Friesland. Ljouwert: Afûk, 2004
- Feitsma, A., *Tussen volkstaal en schrijftaal. Meningen van filologen over het fries.* Ljouwert: Koperative útjouwerij, 1978 (ynaugurele rede VU te Amsterdam op 10 febr. 1978)
- Goot, A. van der (einred.), *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden 1999-2001. Tweede rapportage inzake de maatregelen welke Nederland heeft getroffen ten aanzien van de Friese taal en cultuur.* Den Haag/ Leeuwarden: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Fryske Akademy, 2003
- Hemminga, P., *Het beleid inzake unieke regionale talen. Een onderzoek naar het beleid en de beleidsvorming met betrekking tot een drietal unieke regionale talen: het Fries in Nederland en het Noordfries en Sorbisch in Duitsland.* Ljouwert: Fryske Akademy, 2000
- Huisman, K., *In pylgerreis troch de tiid. Mear as twatûzen jier Fryslân / A pilgrimage through time. More than two thousand years of Fryslân.* [s.p.]: Utjouwerij Frysk en Frij, 2000
- *Nota taalbelied Provinsje Fryslân 2003-2007. 'Ta rjocht komme: it fanselssprekkend plak fan it Frysk'.* Ljouwert: Provinsje Fryslân, [sept. 2004]
- Schaaf, Sj. van der, *Skiednis fan de Fryske Biweging.* Ljouwert: De Tille, 1877
- Munske, H.H., *Handbuch des Friesischen / Handboek of Frisian Studies.* Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2001, pp. 477-487, 538-766 [benammen 606-612], 704
- Nienes, A.-P. van, B. de Vries en S. van der Woude. *Fryslân 500, 1498-1998. Vijf eeuwen provinciaal bestuur.* Ljouwert: Friese Pers Boekerij, 1998
- Popkema, J., *Ta de taalkunde fan it Frysk.* Ljouwert: Afûk, 1998²
- Steensen, Th., *Wer sind die Friesen? 27 Fragen und Antworten zur nordfriesischen Geschichte, Sprache und Kultur.* Bräist/Bredtsted: Nordfriisk Instituut, 2001²
- Vries, O., *'Naar ploeg en koestal vluchtte uw taal'. De verdringing van het Fries als schrijftaal door het Nederlands (tot 1580).* Ljouwert: Fryske Akademy, 1993
- Vries, O., *'Een afwisselend taallandschap'.* Yn: E. Knol, J.M.M. Hermans en M.M. Dribergen (red.), *Hel en hemel, de Middeleeuwen in het Noorden.* Groninger Museum 13 april - 2 sept. 2001, pp. 196-205

'Onze Frank' heeft het hardste schot!

Froukje Tilstra

Tijdens de Open Dag van de Johan Cruyff Foundation in het Olympisch Stadion in Amsterdam, krijgen alle deelnemers de gelegenheid om hun hardste schot op te laten meten.

We wisten dat Frank hard kon schieten, maar dat hij dit het hardst van allemaal deed, was ook voor ons een grote verrassing. Fantastisch gedaan, Frank!

Als beloning een prachtige voetbal met de handtekening van Johan Cruyff himself en dan ook nog met hem op de foto...!!!

Frank zijn dag kon niet meer stuk en wij waren natuurlijk ook apetrots op zo'n talentvolle schutter. Veel succes verder, Frank!

Nieuwe folder 'HELP'

Hillie Smink

Aan het begin van het schooljaar 2004 - 2005 heeft een lid van de werkgroep seksualiteit voor leerroute 3 en 4 de folder 'Praat erover, samen vinden we een oplossing' herschreven.

In de nieuwe folder 'HELP' wordt kort uitleg gegeven over de onderwerpen: pesten; discriminatie; ongewenste intimiteiten en geweld. Vervolgens staat beschreven wat je kunt doen als je zoiets overkomt. Wat vooral aangegeven wordt is dat je er over zou moeten praten en er niet mee rond moet blijven lopen. Op school zijn daar speciaal mensen voor aangesteld om als 'interne vertrouwenspersoon' jongeren op te vangen of te begeleiden.

In leerroute 3/4 is de folder in de klassen besproken en hebben alle leerlingen een folder ontvangen.